

Darina HRADILOVÁ

ZHŘEŠIT MYŠLENKOU, ZHŘEŠIT SLOVEM... K UŽÍVÁNÍ VULGARISMŮ V SOUČASNÝCH ČESKÝCH LITERÁRNÍCH TEXTECH

To sin in thought, to sin in word...
The use of vulgarisms in contemporary Czech literary texts

Abstract: Since the 1960s a progressive relaxation of social standards, accompanied by lowering of language standards, have been pointed out to occur in public space. Periodically, a rising vulgarity of language and society and a higher degree of tolerance to former taboos are described. The paper will attempt to show changes in the understanding of vulgar language and to analyse the inventory of vulgarisms used in contemporary Czech literary texts and their functions there. It will be based on texts *Umělohmotný třípokoř* by Petra Hůlová (2006), *Teteliště zmrdlů a Semeniště zmrdlů* (2012) by M. Kozelka and *Eskej: na útěku z kanceláře* by J. Charvát (2017).

Keywords: vulgarism, rude words, taboo, violation of taboo, tolerance

Contact: Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, darina.hradilova@upol.cz, ORCID: 0000-0003-4437-7355

1. Úvodem

Je-li třeba užít nějakého silného výrazu, který skutečně padl, nerozpakuji se podat jej právě tak, jak se to stalo. ... Užívaje ve své knize několika silných výrazů, konstatoval jsem letmo, jak se skutečně mluví¹. Těmito slovy obhajoval ve 20. letech minulého století Jaroslav Hašek užití vulgarismů ve

¹ Hašek Jaroslav. 1921. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. Praha: vydáno A. Sauerem a V. Čermákem: 215–216.

Švejkovi. Vulgarismy v projevu, včetně literárního textu, totiž přitahovaly a stále přitahují pozornost. V obecné rovině jsou přijímány jako příznaková složka slovní zásoby, v průběhu času se však mění hranice toho, co je považováno za vulgarismus, a posouvají se hranice tolerance vůči charakteru i kvantitě vulgarismů vzhledem k charakteru komunikační situace, v níž jsou užity. V šedesátých letech se tak např. Josef Hrabák zamýšlel nad vulgarismy v literárních textech, přičemž za vulgární považoval výrazy [1]², nad nimiž bychom se dnes nikterak nepohoršili. Vulgárnost, resp. vulgarizace projevů jazykových i jiných, je nahlížena jako filologický a společenský fenomén: zmínky o vulgarizaci společnosti (zejména v mezigeneračním srovnání) nacházíme v různých dobách a na různých místech (srov. např. P. Ouředník³ nebo K. Steigerwald⁴). Klademe si tedy otázku, zda vulgarizace je (či může být) nepřetržitým kontinuálním procesem a jaké jazykové prostředky vlastně máme na mysli, když mluvíme o vulgarizaci, resp. vulgarismech. V našem příspěvku se proto v první řadě budeme snažit ukázat některé lingvistické náhledy na to, jak lze vnímat vulgarismus, a stanovit kritéria, podle kterých bude možno vulgarismy identifikovat. Na příkladech tří současných literárních textů pak budeme prezentovat odlišné typy zacházení s vulgarismy, a to především co do jejich funkce a formálně-sémantické skladby.

[1]⁵ „Co se schováváš, vole?“ Zdálo se mi, že to v prázdné garáži zvučí zbytečně hřmotně.; „Ty žiješ, ty vobludo nosatá?“

2. Vulgarismus: modelování pojmu

Z latiny pocházející adjektivum *vulgární*, má v současné češtině ekvivalenty *hrubý*, *sprostý*; *všední*, *obyčejný*; *lidový*; *nesprávně zjednodušující*⁶, přičemž adjektivum *sprostý* ve starší češtině znamenalo totéž, co dnešní *prostý*⁷ (schéma č. 1). Tak by vulgarizace mohla být vykládána jako zjednodušování

² Hrabák Josef. 1962. „Několik úvah o obecné češtině a vulgarismech v současné české próze“, *Naše řeč* 45: 290.

³ Ouředník Patrik. 1992. *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945–1989*. Praha: Ivo Železný.

⁴ Steigerwald Karel. 1999. *Obrana sprostých slov*. Brno: Barrister&Principal.

⁵ Hrabák Josef. *op. cit.*: 290–291.

⁶ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. 1994. Praha: Academia: 407.

⁷ Kučera Karel, Kamiš Adolf. 1979. *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství: 471.

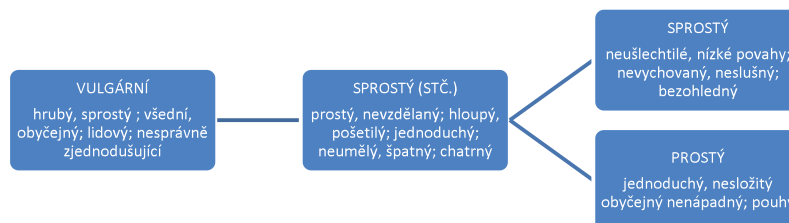

Schéma č. 1: Vzájemný vztah adjektiv *vulgární*, *prostý* a *sprostý*

literárního jazyka, jako ústup z vyšších pozic knižního stylu směrem k nižšímu stylu běžné komunikace, který je provázen odklonem od spisovných/kodifikovaných/kultivovaných jazykových prostředků k výrazivu jednoduššímu, substandardnímu, tzv. obecnému – jak obecnou mluvu chápe např. *Příruční slovník jazyka českého*. Ten charakteristiku „ob.“ (tj. obecně) u slov v něm uvedených vykládá jako „z jazyka lidu venkovského i městského“⁸. Takovým způsobem zřejmě vulgarizaci chápal František Daneš, když publikoval svůj komentář ke Švejkovi, v němž se zabýval (kromě ideologických aspektů) zejména opozicí spisovného a nespisovného jazyka⁹. Dnes ovšem adjektiva *vulgární*, *sprostý* a *prostý* užíváme s jinými významy, resp. preferujeme je pro určité sémantické situace, což velmi dobře ilustruje porovnání v ČNK pomocí nástroje Syd¹⁰ (obrázek č. 1).

Mluvíme-li o vulgárním vyjadřování či vulgárních slovech, což jsou ostatně nejčastější kolokace adjektiva *vulgární* podle ČNK (srov. obr. č. 1), nemůžeme předpokládat, že vulgární bude jakákoli obyčejná, běžná či lidová komunikace. Její vulgárnost bude specifickým znakem závislým na mluvčím, jeho psychosociálním profilu, jeho idiolektu, na komunikačním záměru i na podmínkách, ve kterých komunikace probíhá, ovšem především bude vulgárnost spojena s narušováním norem¹¹ daného společenství.

Encyklopedický slovník češtiny definuje vulgarismus „jako lexikální prostředek soukromé konverzace (popř. jejího zobrazení v umělecké literatuře),

⁸ *Příruční slovník jazyka českého*. 1, A-J. 1935–1937. Praha: 9.

⁹ Daneš František. 1954. „Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových „Osudů dobrého vojáka Švejka“, *Naše řeč* 37: 124–130.

¹⁰ Cvrček Václav, Vondříčka Pavel. 2011. *SyD – korpusový průzkum variant*. Praha: FF UK. (poslední přístup 20.04.2018, <http://syd.korpus.cz>).

¹¹ V daném kontextu norem jazykových i společenských.

The image shows two screenshots of the ČNK (SyD) website interface, specifically the 'Kolokace' (collocations) section. The top screenshot shows the word 'slovo' (nouns) and 'prostý' (adjectives). The bottom screenshot shows the word 'slovo' (nouns) and 'vulgární' (adjectives).

Top Screenshot: [1] sprostý

Words: **slovo** (173), tak(26), ten(105), tenhle(8), ty(11), vrah(7), **vtip**(16), v(7), za(24)

[2] prostý

Words: docela(20), **fakt**(32), forma(17), hla(19), jano(23), **lid**(160), metoda(19), mnohem(19), pohled(26), pravda(34), **radost**(24), reprodukce(13), slovo(48), u(179), text(17), **velice**(48), **velmi**(118), zcela(7)

Bottom Screenshot: [1] sprostý

Words: **slovo** (173), tak(26), ten(105), tenhle(8), ty(11), vrah(7), **vtip**(16), v(7), za(24)

[2] vulgární

Words: a(153), alé(18), on(7), dosle(6), **gesto**(18), li(20), **jak**(17), jano(8), materialismus(4), **nebo**(13), obsahovat(5), o(8), on(18), opravdu(4), **slovo**(37), tak(14), ten(40), **velmi**(15), vs(4), **za**(20)

Obrázek č. 1: Kolokace adjektiv *vulgární*, *prostý* a *sprostý* podle ČNK (SyD)

který je nositelem expresivního odstínu obhroublosti a dostává se tak za jistých komunikačních podmínek do rozporu s jazykovou etiketou...¹². Aktualizovaný *Nový encyklopedický slovník češtiny* tak za vulgární považuje veškerá obhroublá pojmenování následujících sémantických okruhů: „a) související se sexuálním aktem či lidskými genitáliemi (*mrdat, čurák, teplouš*); b) urážející ženu n. její (obzvláště sexuální) chování (*běhna, kurva, vykopávka*); c) související s vylučováním (*hovno, sračka, vychcánek*); d) označující původně toaletu (*hajzl*); e) označující podle zvířat, včetně fiktivních (*vůl, svině, prase, prasopes, koňomrd*); f) označující podle odumřelých částí rostlin (*pařez, stará větev*); g) mající původ v náboženství (*hergot, krucifix, sakra, ježišmarjá*); h) rasistické n. odkazující k jiným národům (*negr, tatar, křovák*); ch) šovinistické (*židák, čobol*); i) označující zastánce obecně negativně vnímaných či amorálních názorů (*komouš, nácek, bolševik*); j) označující tělesné n. duševní vady (*idiot, kretén, mrzák, kriptl*); k) související s výraznými vzhledovými rysy (*špekoun, kostra, plešoun*); l) související se zvláštní negativně vnímanou vlastností (*držgrešle, vlezdoprdelka, smrad'och*);

¹² *Encyklopedický slovník češtiny*. 2002. Bachmannová Jarmila, red. Praha: NLN: 533–534.

(m) neologismy, včetně vzniklých obměnou již existujících (*vlezdoprdelista*, *vlezdobruselista*)¹³.

Je zjevné, že uvedené tematické okruhy jsou z hlediska společenské akceptovatelnosti odlišné a že společenské normy narušují s různou intenzitou. Pojmenování motivovaná negativně vnímanou vlastností, tj. např. *plešoun*, *držgrešle* či *komouš* budou pocíťována jako nezdvořilá či netaktní, ovšem pojmenování související se sexuálními aktivitami budou jakožto společensky tabuizovaná zcela neakceptovatelná. S tabu jsou totiž vulgarismy tradičně spojovány nejen v českém lingvistickém prostředí¹⁴, ale také v anglosaském, kde např. Keith Allan a Kate Burridge charakterizují jazyk jako „... ochranný štít proti nepříznivému osudu i proti nepochopení ze strany ostatních; je užíván jako zbraň proti nepřítelům i jako upouštěcí ventil, když cítíme zlobu, frustraci nebo bolest“¹⁵. Jazyková tabu přitom usouvztažňují se situacemi, které přinášejí diskomfort a ohrožení, tj. např. se společenským konfliktem a z něho plynoucím trestem, zraněním, nemocí či smrtí. Jako vulgární jsou tak vnímána pojmenování z následujících oblastí: a) tělo a tělesné výměšky, konzumace jídla, vylučování a vyprazdňování; b) sexualita těla, sexuální chování; c) nemoc, smrt, zabíjení; d) posvátné objekty – jejich jmenování, oslovování a dotýkání se, vstup na posvátná místa¹⁶.

Ovšem i v rámci takto zúžených okruhů tabuizovaných témat a pojmenování můžeme uvažovat o stratifikaci jejich závažnosti. V kontextu vztahu české společnosti ke křesťanské víře (pouze 20,8 % obyvatel se při sčítání v roce 2011 hlásilo ke křesťanským církvím)¹⁷ lze např. předpokládat, že vulgarismy vázané na křesťanská tabu nebudou vnímány tak ostře jako tabu ostatních okruhů. Jednoduchá korpusová sonda tento předpoklad potvrzuje a jeden z korpusových dokladů [2] velmi dobře ilustruje společenský status křesťanských a jiných tabu, když se mluvčí pohoršuje nad vyřčenými vulgarismy právě prostřednictvím výrazu křesťansky tabuizovaného, jehož užití zjevně považuje za mnohem menší prohřešek nebo dokonce žádný.

¹³ *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Karlík Petr, Nekula Marek, Pleskalová Jana, red. (poslední přístup 15.08.2018, <https://www.czechency.org/slovník/VULGARISMUS>).

¹⁴ Čermák František. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN: 70.

¹⁵ Allan Keith, Burridge Kate. 2006. *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: CUP: 2.

¹⁶ *Ibidem*: 1–2.

¹⁷ Lidé a společnost, přístup 14.04.2018, www.czso.cz „Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu“, poslední přístup 14.04.2018, www.czso.cz.

[2]¹⁸ „Parchanti,“ zopakuje ... s větším zápalem. „Zasraný americký černoprdelný zmrdi!– „Šmarjá, dámo, to jsou výrazy!“ – „Jo, klídek, paničko, mírněte se!“

V běžné řečové praxi jsou vulgarismy stejně jako ostatní expresiva užívány tehdy, chce-li mluvčí vyjádřit svoje emocionální rozpoložení, nebo vyvolat emoce u adresáta svého projevu. Historickými skutečnostmi je dána právě převaha expresiv negativně zabarvených, tedy včetně vulgarismů: projevit negativní emoce verbálně bylo společensky přijatelnější (a méně riskantní), než vyjádřit je činem¹⁹. Z běžné komunikace vulgarismy pronikají do literárního jazyka (srov. citaci z *Encyklopedického slovníku češtiny* výše), kde jsou užívány zpravidla jako prostředek charakterizující mluvu postavy, resp. postavu ve smyslu jejího psychosociálního profilu. Jakkoli lze takové užití vulgarismů hodnotit jako funkční, nebylo a není přijímáno bez výhrad (srov. výše o Švejtkovi).

3. Vulgární téma – vulgární jazykové prostředky

Už jen samotné téma novely Petry Hůlové *Umělohmotný třípokoj*²⁰ (2006) zasahuje do oblasti, která je na hranici „dobrého vkusu“, do oblasti, o níž lze komunikovat jen v intencích určitého diskurzu a při zachování potřebných norem společenských i jazykových. Jedná se deník prostitutky, proto nepřekvapí značná frekvence vulgarismů souvisejících se sexualitou [3], ale i řada dalších, jimiž dotyčná žena zpravidla komentuje dění ve svém okolí, zejména své klienty, vůči nimž často cítí opovržení [4], či způsoby jejich chování. Jakkoli je zřejmě záměrem autorky nechat hrdinku „pouze“ referovat o své „práci“, vyznačuje se její mluva celou řadou specifických novotvarů, které mají v daném typu diskurzu také vulgární charakter [5].

[3] „Dlaní mi ... hledí siluetu a úplně zlehýnka čechrají **kozy**“ (UT, 39); „... manželskou postel s novou **kundou**“ (UT, 54); „... mohou zalaškovat o svých **kurvách**“ (UT, 88); „... ty **hajzle** od rodiny ... rád bys **chlemtal** z mých **koz** [...] **prdel** mají **na sračku** rozšvihanou...“ (UT 92)

[4] „mluvím o uvědomělé manželce **maminkomrdálisty** [...] ajak tuhle notu **maminkomrdálník** naladí [...] o kterém mi **maminkomrdníci** vyprávěli...“ (UT, 94–96)

[5] „... ale plní **strýčkopapírkovi** přání...“ (UT, 110)

¹⁸ Křen Michal et al. 2015. *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny* (Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, poslední přístup 20.04.2018, www.korpus.cz).

¹⁹ Němec Igor et al. 2009. *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia: 31–37.

²⁰ Hůlová Petra. 2006. *Umělohmotný třípokoj*. Praha: Torst. U jednotlivých položek v příkladovém materiálu odkazujeme zkratkou UT a číslem strany.

Zpověď stárnoucí prostitutky je prezentována jako otevřená a spontánní v tom smyslu, že hrdinka o své práci mluví stejně bez zábran, jako by o ní mluvila kuchařka, kadeřnice či švadlena. Popisuje své pracovní prostředí, pracovní nástroje a pomůcky, komentuje své profesní zážitky i zkušenosti s klienty, jako by to dělala příslušnice jakékoli jiné profese. K profesnímu, resp. řemeslnému pojetí prostituce odkazují i pojmenování pohlavních orgánů, tedy *zandavák* a *rašple* [6]. Slovtvorný typ s formantem *-ák* je v terminologii nástrojů velmi frekventovaný – analogicky k výrazům *držák*, *podavák*, *utahovák* apod.; *rašple* je pojmenováním běžně známého truhlářského nástroje. Volba takových výrazových prostředků je současně způsobem, jak se vyhnout neutrálním pojmovým výrazům i jak eliminovat tradiční tabuizované vulgarismy, což ovšem neznamená, že by se v textu nevyskytovaly (srov. výše příkl. [3]).

O vulgárnosti výrazů *zandavák* a *rašple* tak můžeme diskutovat: formálně se jedná o pojmenování pracovních nástrojů, v dané souvislosti je ale zřejmé, že spadají do tradičně tabuizovaného okruhu částí těla či aktivit souvisejících se sexem. Kromě diskutabilní vulgárnosti je nutno poukázat i na to, že dané výrazy jsou specifické využitím strategie *cross gender*, tedy referování o denotátech přirozeného ženského rodu nebo spojených s biologickou ženskostí výrazy mužského gramatického rodu²¹. Oba lexémy mají navíc významný slovtvorný potenciál, který autorka v rámci hry se slovy maximálně využila [6 a 7].

[6] „... leštit si *rašplíčka*...“ (UT, 56); „... roubování *aleje*, jak *rašplení* říká ta druhá žena...“ (UT, 77); „... *rašplidla* také nejsou.“ (UT, 99)

[7] „... *prstýnečky* se k popisu práce na vyjebání *předzandavadlí* nehodí...“ (UT, 57); „... *co se týče věku zandavákovy vlastnice* nebo spíš *zandaváčkovy vlastničky*...“ (UT, 77); „... *ani moje zandavadlo* není...“ (UT, 99)

Jazyk Petry Hůlové se vyznačuje značnou měrou expresivity, a to nejen ve smyslu užívání vulgarismů (hojně jsou expresivní autorské neologismy, deminutiva). Expresivita jejího výrazu je založená na neobvyklosti či neočekávanosti, která v jejím podání spočívá především v inovacích sémanticko-formálních vztahů. Hůlová nově pojmenovává skutečnosti, které mají svá pojmenování, a při tvorbě těchto pojmenování záměrně narušuje onomaziologický úzus. Funkcí takto vzniklých pojmenování není potřeba ventilo-

²¹ Stejný záměr naplňují i pojmenování typu *mamínek* a *tatínka*, kombinující slovtvorný základ pojmenovávající osobu ženskou a mužskou se slovtvornými formanty vázanými na opačný rod.

vat aktuální emoce autorky, ani vyprávějící postava tyto novotvary neužívá v emočně vypjatých situacích. Jedná se o promyšlenou hru s jazykem, „vynalézavý řečový proud“²², který ovšem nevede ke sdílení emocí. Dobová kritika ostatně konstatovala, že „... monology ... ve čtenáři neprobouzejí emoce, nedovolují mu text prožívat“²³. Vulgarismy (ať už tradiční či neologické) mají u Hůlové mnohem více charakter ornamentu než funkčního výrazového prostředku a svou vyumělkovaností snižují váhu prolomeného tabu.

4. Koncentrovaná vulgarita – provokace i devalvace

Hojným výskytem expresiv nejrůznějších typů se vyznačují experimentální texty Milana Kozelky *Semeniště zmrďů*²⁴ a *Teteliště zmrďů*²⁵. Oba soubory jsou kritickou reflexí problémů české společnosti v globalizovaném světě a autor se v nich vymezuje zejména vůči fanatismu a totalitarismu, které vyrůstají z ideologií religiózních, politických nebo ekonomických, a vůči jejich reprezentantům na současné, resp. tehdejší politické scéně. Kozelkovo znechucení a přesvědčení, že už neexistují žádná tabu, a pokud existují, že je lze porušovat a bořit bez jakýchkoli sankcí, se odrážejí v užitém lexiku, které současně šokuje a provokuje čtenáře²⁶. Nebývalou hojnost tabuizovaných vulgarismů [8–9] vykládá např. Miroslav Kovářik²⁷ s odkazem na Ouredníkův *Šmírbuch jazyka českého* tendenci k estetizaci vulgarismů a k nekonvenční češtině. V tomto kontextu také Kovářik naznačuje, že u některých vulgarismů dochází k významovému posunu, např. titulní *zmrďy* vnímá jako „osoby s příznačně přebujelým egem“²⁸.

²² Kopáč Radim. Nová próza Petry Hůlové je zpráva o světech pod ženskou sukni (poslední přístup 14.04.2018, <http://www.novinky.cz/kultura/108861-nova-proza-petry-hulove-je-zprava-o-svetech-pod-zenskou-sukni.html>).

²³ *Ibidem*.

²⁴ Kozelka Milan. 2012. *Semeniště zmrďů*. Krucemburk: JT's. U jednotlivých položek v příkladovém materiálu odkazujeme zkratkou SZ a číslem strany.

²⁵ Kozelka Milan. 2012. *Teteliště zmrďů*. Krucemburk: JT's. U jednotlivých položek v příkladovém materiálu odkazujeme zkratkou TZ a číslem strany.

²⁶ Hradilová Darina. 2016. *Funkční aspekty lexikální expresivity v současné češtině*. Olomouc: VUP: 89–91.

²⁷ Kovářik Miroslav. 2014. „Kozelkovské posttetelištní konotace“, *Tvar* 6: 21.

²⁸ *Ibidem*.

[8] „*Vypíčený mladý krávy!*“, *ječí ožralá Miss Palmovka* [...] *Řekly fízlům, že je přefíkli naši chlapi!* [...] *Jenom jim vymrdali kundy, nic víc! Že jim všelijaký sráčové stokrát tejdně znásilňujou jejich zkurvený mozky, to jim nevadí?*“ *řve na celou ulici* [...] „*Tak at táhnou do prdele, krávy vylízaný, leje si na hlavu půlku gambáče...*“ (SZ, 12)

[9] „*V drinkovém kómatu jsou stařecky omrďavány zlitými impotenty. Mladý holky budou brzy starý holky s prověšenýma kozama, s vrásčitými ksichy a s nenávistí v šedě zakalených bulvách...*“ (SZ, 17)

Vedle typicky vulgárních pojmenování užívá Kozelka i jiné typy zhrubě-
lých výrazů: substandardní germanismy [10], frazeologismy [11], autorské
neologismy [12] i přenesená pojmenování [13].

[10] „*Plasticpeoplesou prorežimní nýmandi...*“ (TZ, 15); „*Bosý haksny má ukotvený v po-
praskanejch adidaskách...*“ (SZ, 25); „*Jeden z nich jí fľusnul do ksichtu...*“ (SZ, 31)

[11] „*...natáhneme brka... zahučíme do kytek... už tu po nás nezbyde ani masnej flek...*“
(SZ, 22)

[12] „*...její tehdejší ideály se hbitě překosmetizovaly do nynější vlády.*“ (TZ, 41); „*Emil
Hakl nezbytečně bezezbytkuje...*“ (SZ, 24)

[13] „*Viagra štěká z iPodů, skryté kamery masturbují a vržou čelistmi.*“ (SZ, 44)

Kozelka dává průchod svému znechucení okolním světem a volbou lexika
jej přenáší i na čtenáře. Nadužívání jakýchkoli slov ať v běžné komunikaci,
nebo v literárním textu, ovšem vede k jejich sémantickému vyprazdňování,
u expresiv v konečném důsledku k vyprázdňování funkčnímu. Jsou-li jakákoli
expresiva, vulgarismy nevyjímaje, užívána v takovém rozsahu a s takovou
frekvencí, ztrácí totiž básovou vlastnost expresiv, jíž je nepravdivost či
neočekávanost²⁹. Jejich hojnost se sice vymyká obvyklým normám, přestávají
však plnit funkci emočního ventilu v intencích funkce expresivní a přestávají
účinkovat na recipienta, který vůči nim otupí a pro něhož budou předví-
datelná. Domníváme se, že právě rozpad a devalvace hodnot jsou zásad-
ním momentem Kozelkových témat i výrazů, Radim Kopáč k tomu píše, že
„...Milan Kozelka se nyní vzteká proto, že slova, z nichž je vystaven svět,
děsivě zplaněla, jejich významy se ztratily pod nánosy klišé a fráží – vypr-
chal z nich život“³⁰.

²⁹ Čermák František. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN: 124.

³⁰ Kopáč Radim, Kozelka Milan (profil) (poslední přístup 10.04.2018, <http://www.czechlit.cz/autori/kozelka-milan/>).

5. Vulgarita všedního dne

Jestliže v prvních dvou zdrojích bylo užívání vulgarismů očekávatelné (u Hůlové vzhledem k tématu, u Kozelky vzhledem ke snaze o provokaci a k charakteru experimentu testujícího, kam až lze zajít), pak jejich hojnost a pestrost ve třetím literárním zdroji může překvapit. Próza Jiřího Charváta *Eskejp: na útěku z kanceláře*³¹ má navíc velký potenciál ukázat, jak s vulgarismy zacházíme v běžné komunikaci – prezentuje totiž dialogy z běžně mluveného jazyka a odkazuje k jazyku, jakým komunikujeme v zaměstnání (v daném případě je hrdina zaměstnancem v reklamní agentuře) s kolegy a s přáteli, jak komentujeme dění každodenního života.

Vulgarismy v tomto textu mají řadu funkcí: vedle své funkce primární, tedy sloužit jako emocionální ventil [14], i některé funkce další: funkci pojmenovací se smyslu hodnotícím [15], ale také funkci sociálně-kontaktní, jejíž projevy mohou mít různý charakter. Užívání vulgarismů může být přirozeně znakem jazykové agrese [16], paradoxně ovšem může být také projevem jazykové zdvořilosti, když mluvčí užívá jazykové prostředky, o nichž ví, že konvenují jeho komunikačnímu partnerovi a že přispějí k posílení jeho tváře (teorie tváře předpokládá, že každý komunikant buduje svůj obraz, tj. tvář, prostřednictvím informací, které ji definují pozitivně, nebo negativně, tedy co chci a nechci, aby si ostatní mysleli³²). Tak je možno dvoustranně vykládat např. vulgarismy v promluvách protagonistova nadřízeného. Jestliže své podřízené oslovuje vulgárně, může to být jak znakem jeho arogance a povýšenosti, tak znakem snahy přiblížit se podřízeným a identifikovat se s jejich sociální skupinou (ať už účelově v rámci „leadership“ strategií, či upřímně v rámci prosté snahy splynout s mladšími podřízenými) [17].

[14] „Co tady hulákáš, ty kříple? Nejseš tady sám, do hajzlu, kurva.“ (E, 26); „Ty pičo!“ (E, 36); ... *zamával zlověstně nad hlavou čepelí kopy a vysypal stropní zářivku. „Kurva.“* (E, 230); „Do psí prdele!“ (E, 245); „Himl hergot donvtr...!“ *vytočený Krakonoš mlátil holi do kopírky, protože mu sežrala Evidenční list důchodového pojištění.* (E, 247)

[15] *pind'ourová fleška* (E, 17), *na hajzlíku* (E, 20), *hajzpapír* (E, 21), *zaprasiš vagón* (E, 26); *posranej až za ušima* (E, 32)

[16] „Jak se jmenuješ?“ – „Michal.“ – „Budu ti říkat **prde**.“ (E, 70); ... *hypnotizoval ... papír s bezmála stopoložkovým seznamem nadávek... : OSINO V ZADKU, MAŠTÁKU, BUZERANTE, MAMRDE, PÍČUSI a horší.* „Co to je?“ ... „To je výčet všech oslovení,

³¹ Charvát Jiří. 2017. *Eskejp: na útěku z kanceláře*. Praha: Novela bohémica. U jednotlivých položek v příkladovém materiálu odkazujeme zkratkou E a číslem strany.

³² Brown(ová) Penelope, Levinson Stephen. 1987. *Politeness*. Cambridge: CUP.

„kterými mě při telefonátech častují,“ odslabikoval odevzdaně. (E, 48); „To si ze mě děláš **PRDEL**, *Mojmíre vole!*“ (E, 191); „... *jste sobecký **svině***,“ přivítal nás šéf na poradě... (E, 186)

[17] „**Šulíni**, mám pro vás dvě zprávy,“ přitančil ze své kukaně šéf. (E, 36); „**Šulíni**, hnědej poplach“, z kukaně vyběhl šéf s headsetem... (E, 155); „Poslouchejte, **šulíni**. Tohle je moje neteř. ... *A kdo na ni šáhne, tomu uříznu ptáka tupým nožem.*“ (E, 168); „Nadešel váš čas, **šulíni**.“ (E, 241)

O současných postojích k vulgarismům svědčí také to, jak jsou užívány ženami a muži před ženami nebo vůči nim, příp. před dětmi a vůči nim. Z historického pohledu bylo prolomení tabu spojováno s nemalým rizikem (srov. výše kap. 2) a k jeho porušení a překročení zákazu bylo zřejmě třeba síly a odvahy, která ženám nebyla přisuzována; stejně tak neměly být ani ženy ani děti vystaveny nebezpečí spojenému s prolomením tabu a měly být ušetřeny projevů za hranicí povoleného (srov. výše př. [1]). Současná doba však vyznává rovnost obou pohlaví, která se projevuje i v přístupu k vulgaritě. V dialozích Charvátova textu muži nemají žádné zábrany vulgarismy užívat ani před ženami ani přímo směrem k nim. Proč by se také měli zdráhat je v takových situacích vyslovit, když je bez rozpaků užívají ženy samotné [18], a to i v momentech, kdy by bylo možno očekávat výrazy neutrální nebo dokonce pozitivně emocionálně zabarvené, např. když jedna z postav mluví o svém nenarozeném dítěti [19].

[18] *Přistoupila k němu a vši silou ho kopl...: „Ty necitelnej **zkurvysynu!**“ S brekem proběhla turniketem. (E, 59); „... *když si pak někoho našla a mohla být konečně zase šťastná, připlazil se ten **hajzl** zpátky s prosíkem.*“ (E, 161)*

[19] „*Jediná silueta, která mě zajímá, je ten malej **parchant** na ultrazvuku.*“ (E, 183)

Stejně jako se změnilo společenské vnímání rolí žen a mužů, změnil se (či se mění) postoj většinové společnosti k menšinám (včetně sexuálních). Přestože jsou v současné době tolerovány různé sexuální orientace a společenský vývoj (včetně např. legislativních opatření) směřuje ke korektnímu a nediskriminujícímu přístupu k sexuálním menšinám, v běžné komunikaci, jak probíhá mezi postavami Charvátova textu, jsou výrazy označující homosexuály užívány jako pojmenování urážlivá a negativně hodnotící [20]. Dokonce je tak jmenována jedna z vystupujících postav: Buzík [21].

[20] „*Co tam děláte, vy **bukvice?***“ (E, 20); „*Veselý Vánoce, ty **homokládo!***“ *ječela...* (E, 84); „*Vý si je tam honíte? Ruce na stůl, **buzny!***“ *Sylva se rozplakala.* (E, 238)

[21] *Michal Buzík vyplivl žvýkačku do odpadkového koše ... **Buzík** postával vedle kávovaru ... rozkročený **Buzík** se chystal ... přilípl ho před **Buzíka** ... „Takže ty... víš, že ti říkám **buzík**.“ (E, 144–145)*

Jakkoli se můžeme domnívat, že se vulgarismy staly běžně akceptovanou součástí slovní zásoby Charvátových postav, je na způsobu, jakým jsou do dialogů distribuována vulgární pojmenování a jejich bezpříznakové ekvivalenty, dobře vidět, že si je autor dobře vědom jejich disgustujícího a dehonestujícího zabarvení, jak je vidět na dvou paralelních výpovědích, v nichž hrdina hodnotí svou práci [22 a 23].

[22] „*Dělám ekaunta v oddělení, které zajišťuje reklamní předměty. Moje máma je porodní asistentka. Můj brácha je hasič. Když mají dobrý den, přivedou na svět trojčata nebo vystřihají chlapa ze zmuchlané felicie. Když mám dobrý den já, stane se z vaší flešky penis.*“ (E, 17)

[23] „*Někdy zakloním hlavu ... a představuju si, jak se odklápí strop. ... pryč od všech linej grafiků, e-mailovejch notifikací, aktualizací Javy a pind'ourovejch flešek.*“ (E, 17)

6. Závěrem

Na třech literárních textech jsme sledovali různé přístupy k využívání vulgarismů a k tomu, co lze za vulgární považovat. U Petry Hůlové se vulgárními stala i slova jinak neutrálně označující řemeslné nástroje, naopak u Milana Kozelky i ty nejtvrďší vulgarismy ve své hojnosti v textu ztrácely na účinku. Text Jiřího Charváta ukázal, jakými změnami prochází vztah naší společnosti k tabu a k vulgaritě.

Současná společnost si zakládá na toleranci, s níž přistupujeme k překračování tradičních norem a boření tabu a z níž paradoxně nová tabu – někdy zcela absurdní – opět vyrůstají. Motivace k prolamování tabu mohou být různé – od jejich apriorního odmítání, protože omezují svobodu, až po jejich vědomé překračování, které může být zdrojem vzrušení v jinak bezpečném a pohodlně zajištěném životě. Jestliže ale tabu na jedné straně boříme, na druhé straně jiná stavíme, jak to konstatoval Karel Steigerwald ve své *Obranně sprostých slov*:

Sprosté slovo umí odhalit směšnost vážného, umí tragédii v komedii obrátit, dokonce i lásku poctivě vyznat umí. ... Sprosté slovo je zakázané, je tabu – a použije se! Jen zákaz činí slovo sprostým. V poslední době se sprostá slova vynořují ze svého mocného příšeří. Na světle božím zdechávají ve slova obyčejná. ... Běda společnosti, která užití sprostého slova bude tolerovat...³³.

Chceme-li odpovědět na otázku, jejíž optikou jsme vulgarismy v jazyce a literatuře pozorovali a kterou jsme si položili v úvodu tohoto textu, totiž

³³ Steigerwald Karel. *op. cit.*: 7.

zda je vulgarizace kontinuální proces, pak se zřetelem k výše uvedenému můžeme odpovědět, že je. Protože každá společnost v každé době má a bude mít svá tabu – možná jiná než v jiných společnostech a v jiných časech, ale vždy svádějící k jejich překročení.

Literatura

- Keith Allan, Burridge Kate. 2006. *Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge: CUP.
- Encyklopedický slovník češtiny*. 2002. Bachmannová Jarmila, red. Praha: NLN.
- Brown(ová) Penelope, Levinson Stephen. 1987. *Politeness*. Cambridge: CUP.
- Čermák František. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN.
- Daneš František. 1954. „Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových *Osudů dobrého vojáka Švejka*“. *Naše řeč* 37: 124–139.
- Hašek Jaroslav. 1921. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, I. první díl. Praha: vydáno A. Sauerem a V. Čermákem.
- Hrabák Josef. 1962. „Několik úvah o obecné češtině a vulgarismech v současné české próze“. *Naše řeč* 45: 289–298.
- Hradilová Darina. 2016. *Funkční aspekty lexikální expresivity v současné češtině*. Olomouc: VUP.
- Kovářík Miroslav. 2014. „Kozelkovské posttetelištní konotace“. *Tvar* 6: 21.
- Kučera Karel, Kamiš Adolf. 1979. *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Němec Igor, Dittmann Robert, Sobalíková Hana, Vajdlová Miloslava. 2009. *Práce z historické jazykovědy*. Praha: Academia.
- Obrátil Karel Jaroslav. 2015. *Velký slovník sprostých slov*, 2. vydání. Praha: Lege artis.
- Ouředník Patrik. 1992. *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989*, Praha: Ivo Železný.
- Příruční slovník jazyka českého. I, A-J. 1935-1937*. Praha.
- Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 2006. Hugo Jan, red. Praha: Maxdorf.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. 1994. Praha: Academia.
- Steigerwald Karel. 1999. *Obrana sprostých slov*. Brno: Barrister&Principal.
- Vaniček J. 2012. „Kozelkovo kontra“. *Tvar* 12: 15.

Elektronické zdroje

- Cvrček Václav, Vondříčka Pavel. 2011. *SyD – korpusový průzkum variant*. Praha: FF UK. Poslední přístup 20.04.2018. <http://syd.korpus.cz>.
- Jelínek Milan, Vepřek Jarmila. „Vulgarismus“. W: *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Karlík Petr, Nekula Marek, Pleskalová Jana, red. Poslední přístup 15.08.2018. <https://www.czechency.org/slovník/VULGARISMUS>).

Kopáč Radim, *Milan Kozelka* (profil). Poslední přístup 10.04.2018. <http://www.czechlit.cz/autori/kozelka-milan/>

Kopáč Radim. *Nová próza Petry Hůlové je zpráva o světech pod ženskou sukni*. Poslední přístup 14. 4. 2018. <http://www.novinky.cz/kultura/108861-nova-proza-petry-hulove-je-zprava-o-svetech-pod-zenkou-sukni.html>.

Křen Michal, Cvrček Václav, Čermáková Anna, Hnátková Milena, Chlumská Lucie, Jelínek Tomáš, Kovářiková Dominika, Petkevič Vladimír, Procházka Pavel, Skoumalová Hana, Škrabal Michal, Vondříčka Pavel, Zasina Adrian. 2015. *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Poslední přístup 20.04.2019. <http://www.korpus.cz>.

Literární prameny

Charvát Jiří. 2017. *Eskejp: na útěku z kanceláře*. Praha: Novela bohemia.

Hůlová Petra. 2006. *Umělohmotný třípokoj*. Praha: Torst.

Kozelka Milan. 2012. *Semeniště zmrdů*. Kruceburk: JT's.

Kozelka Milan. 2012. *Teteliště zmrdů*. Kruceburk: JT's.